Ernestas Vasiliauskas

Žagarės kapinyno paieškos

LAD užsakymu ieškant senojo Žagarės kapinyno 2007 m. balandžio 12–13 d. ir rugsėjo 28 d. buvo atlikti Kalno g. 13, 14, 25, Pašvėčio g. 10, 30, Raktuvės g. 29 (iškastas 1 plotas, 2 šurfai) žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai. Buvo kasamos nedidelės 5x2 m dydžio perkasos ir 1x3 m dydžio šurfai. Ištirtas bendras 66 m^2 dydžio plotas.

Senajame ŠAM rinkinyje XX a. 4 dešimtmetyje buvo sukaupta nemažai XIII–XIV a. atsitiktinių geležinių, žalvarinių dirbinių, stiklinių karoliukų, sidabrinių monetų. Juos surinko mokytojas B. Tarvydas, nemaža dalis jų gauta iš E. Čepaitės. ŠAM kartotekoje bei senojoje inventorinėje knygoje be tikslesnių metrikų nurodyta, kad šie radiniai yra iš vadinamojo *Žvelgotės, Žvalgoto* kaimo (*ŠAM* 664-665/ I-A 89:10/1-2; 666/ I-A 89:60-61; 667-669/ I-A 89:62-64; 670; 671-674/ I-A 89:34; 675; 676-677/ I-A 89:27-28; 678/ I-A 89: 6; 679/ I-A 89:31; 680/ I-A 89:39-42; 681-682; 683/ I-A 89:32; 684; 685/ I-A 89:35; 686/ I-A 89:59). Istoriografijoje juos pradėta nepagrįstai sieti su atsitiktiniais radiniais iš Žagarės Žvelgaičio piliakalnio.

Žvelgaičių kaimas susidarė XX a. 3 dešimtmetyje išdalijus Butlieriaus dvaro žemes, Š miestelio dalyje. Sprendžiant pagal 1944 m. kartografinę medžiagą, kaimas nusitęsė iki Žagarės pilkapių, kur ir dabar yra. Didžioji jo dalis sunaikinta XX a. antrojoje pusėje.

1956 m. Žagarės II (Žvelgaičio) piliakalnį tyrinėjęs archeologas J. Naudužas straipsnyje apie tyrinėjimus šių radinių visai nesiejo su minėtu piliakalniu. Tyrinėjimų ataskaitos nėra, ŠAM saugomas tik radinių sąrašas.

Tai, kad senojoje ŠAM duomenų bazėje nėra nurodyta, jog radiniai yra patekę iš piliakalnio bei pats kai kurių dirbinių (ypač kaklo apvaros, sudarytos iš žvangučių ir stiklinių karoliukų) pobūdis verčia abejoti, kad jie kaip atsitiktiniai galėjo patekti ne iš piliakalnio, greičiau jie pateko iš ardomo kapinyno.

Vilčių rasti kapinyną suteikė 2005 m. gauti nauji duomenys. Tais metais pilietis A. S. šios ataskaitos autorių informavo apie Kalno g. 14 sklypo darže 2000 m. rastą XIII a. datuojamą žalvarinį žiedą pastorinta ir paplatinta priekine dalimi su tordiravimo ir filigrano imitacija, užkeistais galais, o 2007 m. liepos 14 d. Lauko g. gyventojas – apie Kalno g. 7 rastą žalvarinį žiedą pastorinta ir paplatinta tordiruota priekine dalimi, užkeistais galais (1 pav.).

Gera vietos topografinė padėtis bei minėtas radinys liudija, kad čia galėjo būti kapinynas. Tyrinėjimų vieta iš pradžių buvo pasirinkta Kalno, Pašvėčio g., kur buvo rasti minėti žalvariniai žiedai. Šis miesto kvartalas yra Žagarės V dalyje, kalvelėje. Jis pradėjo formuotis pačioje XX a. pradžioje, plėstis – XX a. 2–4 dešimtmetį, vadintas Mandžiūrijos-Bulgarijos vardu (dabar – Bulgarijos). Kalvą iš R ir PR supa gilus platus Švėtės slėnis, iš Š–V pusės – bevardis upelis, įtekantis į Švėtę. 720 m į PV yra Žvelgaičio piliakalnis, o 360 m į PR, kitame Švėtės krante – Raktuvės piliakalnis. Vietos gyventojai apie radinius ar žmonių kaulus teigė nežinantys.

1 pav. Žalvarinis žiedas pastorinta, tordiruota priekine dalimi, susikeičiančiais galais iš Kalno g. 7. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 1. An expandable bronze ring with a thickened, torqued head from Kalno St. 7.

Atlikus archeologinius tyrinėjimus **Kalno g. 13, 14, 25, Pašvėčio g. 10, 30,** kapų bei atsitiktinių radinių rasti nepavyko, įžemis pasiektas 16–90 cm gylyje. Tad lieka neaiškios XIII a. žalvarinių žiedų patekimo ir radimo aplinkybės Kalno g. 7, 14 sklypuose. Jie galėjo būti tiesiog pamesti.

Kita galima kapinyno vieta – į ŠR nuo piliakalnio, kur 1940 m. kasant maudymosi baseino duobę, ozo papėdėje rasta degėsių, radinių (kalavijai, ietigaliai). Radiniai pateko į tuometinį Žagarės spaudos muziejų, o per karą dingo. 2000 m. tikrinant Joniškio r. mokyklų muziejus, Žagarės vidurinėje mokykloje aptikta keletas V–XIII a. archeologinių radinių be metrikų (geležinė vedega, įmovinis kirvelis, 2 įmoviniai ietigaliai, įtveriamas ietigalis, kaplys, 2 žalvarinės pasaginės segės zoomorfiniais galais (III tipo pagal E. Bryvkalnę), dabar saugomi JIKM GEK (Nr. 10164-10170, 10172/ AR 46-52, 54). Pasak Žagarės kraštotyrininko V. Vaitkaus (dalyvavusio J. Naudužo archeologinėse ekspedicijose Joniškio r.), mokyklos muziejuje saugoti radiniai pateko iš buvusio Spaudos muziejaus. Nesant tikslių metrikų sudėtinga šių radinių kilmę sieti su minėtu Spaudos muziejumi, o tuo labiau – su 1940 m. rastais dirbiniais. Kiek neįprasta kapinynui būtų pati vieta – šalia piliakalnio.

Trečia tikėtina kapinyno vieta galėjo būti ir XX a. antrojoje pusėje nukastoje ozo dalyje.

Galimos ir kitos kapinyno lokalizacijos vietos – senųjų žydų kapinių vietose. Vienos jų – Vilniaus g., kur yra išlikę 4 pilkapiai ir šliejosi prie Žvelgaičių kaimo. Kitos, įrengtos atskiroje pailgoje kalvelėje, yra 660 m į PV nuo Raktuvės piliakalnio. Kad tai galima kapinyno vieta, spėjo kraštotyrininkas J. Šliavas (J. Šliavas, *Žvelgaičio kalnas*, Sidabrė [Joniškis], 1999 05 15, Nr. 54, p. 3).

Pašvėčio g. 30 sklypo daržuose atsitiktinai rasta XVI–XVII a. žiestos tradicinės kaimiškos keramikos. Daugiau jos aptikta sklypuose už gatvės į ŠV. Tai turėtų būti kaimavietės

2 pav. Geležinis įtveriamas peilis. Raktuvės g. 29. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 2. An iron tanged knife from Raktuvės St. 29.

3 pav. Žiesta XVII a. keramika. Raktuvės g. 29. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 3. 17th-century thrown pottery from Raktuvės St. 29.

4 pav. Akmenų „takas“, plotas 1. Raktuvės g. 29. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 4. The stone 'path' in area 1 at Raktuvės St. 29.

tęsinys (lokalizuota 1996 m. į ŠR nuo Žagarės II (Žvelgaičio) piliakalnio (*ATL 1996 ir 1997 metais*, V., 1998, p. 67).

Tyrinėjimų metu **Pašvėčio g. 10**, ***plote 5,*** įžemyje (priesmėlyje, 60 cm gylyje) rasta geležies rūdos (?) gabaliukų. Žmogaus veiklos pėdsakų nebuvo konstatuota.

Raktuvės g. 29, kur 1999 m. Raktuvės piliakalnyje dirbusiai ekspedicijai sklypo savininkas V. Vaitkus perdavė radinių (akmeninį verpstuką, XVII a. buitinės keramikos), o atlikus žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus aptiktos neaiškios paskirties akmeninės konstrukcijos bei radiniai (žr. *ATL 1998 ir 1999 metais*, V., 2000, p. 546–547, pav.: 50:2). 2007 m. sklypo savininkas perdavė 2006 m. rastą geležinį įtveriamą peilį (2 pav.), žiestos XVII a. kaimiškos keramikos (3 pav.), apdegusio molio tinko fragmentų, gargažių.

Dirbinių radimo teritorija yra drėgnoje dauboje, kuri nežymiai leidžiasi Š kryptimi į bevardį upokšnį, tekantį ŠR kryptimi. Upokšnio vietoje dabar yra 0,5 m pločio vietinis atviras drenažo kanalas, nusausinantis daržus. Pavasariais daržai būna drėgni. Paviršius kiek pakyla PR kryptimi.

Plotas 1 išmatuotas sklypo darže, P jo dalis sutampa su 1999 m. tyrinėtu šurfu 2. Ištirtas bendras 10 m^2 plotas (2x5 m dydžio). Išskirti 2 sluoksniai. Iki 57 cm gylio buvo juodos žemės sluoksnis. 57 cm gylyje atsidengė 2 sluoksnis – priesmėlis maišytas su pilka žeme. 52–77 cm gylyje per ploto perimetrą atsidengė akmenys. Jie sudarė 2 eiles, atstumas tarp jų siekė 100–110 cm, dalis akmenų (kvadratuose 3–4) išjudinti iš pirminės vietos. Akmenys buvo 57x41, 30x20, 37x10, 33x22, 19x16, 32x29, 38x29, 31x26, 36x40, 12x20, 13x13, 25x20 cm dydžio (4 pav.). 77 cm gylyje atsidengė įžemis – klampus, šlapias smėlis, priesmėlis. Akmenys nejudinti, palikti savo vietoje, paimti grunto mėginiai tyrimams.

Šurfas 5 išmatuotas 6,2 m į Š tiesia linija nuo ***ploto 1.*** Papildomai jis praplėstas po 0,5 m R ir V kryptimis. Ištirtas bendras 3 m^2 plotas (1x3 m dydžio), išskirti 2 sluoksniai. Iki 54 cm gylio buvo juodos žemės armens sluoksnis. 54 cm gylyje atsidengė 2 sluoksnis – juoda žemė maišyta su moliu. 47–57 cm gylyje atsidengė padriki akmenys, sudarantys lyg 2 eiles, atstumas tarp kurių siekė 100–110 cm. Akmenys buvo 16x13, 13x14, 23x12, 21x27, 24x10 cm dydžio. Tai minėtos konstrukcijos tęsinys kaip ir ***plote 1.*** 74–77 cm gylyje atsidengė įžemis – klampus, šlapias priesmėlis.

Aptikta minėta akmeninė konstrukcija Raktuvės g. 29 kiek patikslino 1999 m. tyrinėjimų duomenis. Ji sietina su „taku“, ėjusiu per šlapią ir klampią daubą. Belieka patikslinti, iš kur ir kur jis vedė.

Tyrinėtuose plotuose neaptikus radinių, sudėtinga šį „taką“ tiksliau datuoti. Tačiau pagal 1999–2006 m. sklypo daržuose rastus atsitiktinius dirbinius (žiestą kaimišką keramiką (3 pav.), verpstuką, geležinį įtveriamą peilį (2 pav.), apdegusio molio tinko gabalus, šlaką) sąlyginai jį būtų galima datuoti tiek XI–XIII a. ir sieti su žiemgalių Raktės pilies laikotarpiu, tiek XVI–XVII a. ir sieti su Naujosios Žagarės miestelio laikotarpiu.

Sklype surinkti atsitiktiniai dirbiniai liudija buvusią žmonių veiklą šioje vietoje. Kita vertus, jie leidžia manyti, kad čia galėjo būti gamybinės paskirties vieta (lydoma geležis ir pan.) – atokiau nuo Raktės piliakalnio papėdės gyvenvietės (300–320 m į ŠR) arba miestelio (į PV).

Nors kapinyno paieškos nebuvo sėkmingos, tačiau buvo susiaurintas jo paieškų plotas, patikslinta dabartinio Žagarės miesto ap-

gyvendinimo, užstatymo raida XII–XVII a.

Surinkti radiniai perduoti saugoti ŠAM (in. Nr. GEK 117080/ I-A 208:35).

The search for Žagarė cemetery

In searching for the old Žagarė cemetery at the order of the LAD, field evaluations were conducted in 2007 at Kalno St. 13, 14, and 25, Pašvėčio St. 10 and 30, and Raktuvės St. 29. A total area of 66 m^2 was investigated.

A large quantity of 13th–14th-century chance finds: iron and bronze artefacts, glass beads, and silver coins was accumulated in the old ŠAM collection in the 1930s. Their nature forces one to think that they came from a disturbed cemetery. In 2005 and 2007 new information was accumulated about bronze rings that were chance finds (Fig. 1).

After investigating Kalno St. 13, 14, and 25 and Pašvėčio St. 10 and 30, no burials or chance finds were discovered. During the investigation pieces of iron ore (?) were found in the sterile soil (sandy loam) at Pašvėčio St. 10. No traces of human activity were established.

The discovered continuation of the stone construction (Fig. 4) at Raktuvės St. 29 somewhat corrected the 1999 excavation information. This construction should be connected with a 'path' running through a damp and swampy hollow. From where and to where it led still needs to be more precisely determined. Based on the chance finds from 1999–2006 (rural thrown pottery (Fig. 3), spindles, an iron tanged knife (Fig. 2), charred pieces of clay daub, and slag) the path could conditionally be dated to both the 11th–13th centuries and be connected with the period of Raktė castle and to the 16th–17th centuries and be connected with the period of the town of Naujoji Žagarė.

Gintautas Zabiela

Šaipių radinys

2007 m. lapkričio mėnesį pagal LAD informaciją iš Palangos miesto gyventojo A. Kvietkausko buvo gautas varinis pusrutulio formos dubuo plokščiu viršumi (pav. 1). Dubens aukštis – 6 cm, dugno skersmuo – apie 17 cm, viršaus skersmuo – 28x27,5 cm, angos skersmuo – 25,5x25 cm, sienelės 0,2–0,4 mm storio. Ties briauna dubuo turi 10–12 mm pločio atlenkimą. Atlenktos briaunos storis – 1,2–1,7 mm. Dalis sienelių išlūžę (apie penktadalį, kai kur jos įtrūkę). Radėjas lūžtančias dubens sieneles sukabino lydmetalio lašais. Pagal du-

1 pav. Varinis dubuo iš Šaipių. G. Zabielos nuotr.

Fig. 1. The copper bowl from Šaipiai.